

Հաստատում եմ

«ԳԱՆՈՒՄԱՐՈՒՄԻ ՖԻզԻԿԱԿԱԿԱ և ԷԼԵԿՏՐՈՆԻԿԱԿԱԿԱ ԻՆՍՏԻՏՈՒՄԻ ՄՆՕՐԵՆ՝
Ֆ.Ս.Գ.Թ. Տ.Վ. Չաքարյան»

«21» մայիսի 2026թ

ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԾԻՔԸ

Գոռ Յուլակի Խառատյանի «Ոչ իզոլավենտ խառնուրդների ֆունկցիոնալ դերը նոնաքարի կառուցվածքով սցինտիլյատորներում» թեմայով, Ա.04.05 «Օպտիկա» մասնագիտությամբ ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար ներկայացված ատենախոսության վերաբերյալ:

Թեմայի արդիականությունը: Օքսիդային սցինտիլյացիոն նյութերը մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում՝ պայմանավորված դրանց լայն կիրառմամբ բարձր էներգիաների ֆիզիկայում և բժշկական արտապատկերման ոլորտում, որտեղ առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում Ce^{3+} և Pr^{3+} իոններով լեգիրված նոնաքարերը՝ իրենց բարձր օպտիկական և սցինտիլյացիոն հատկությունների շնորհիվ: Սցինտիլյատորների կիրառման շրջանակների ընդլայնման և դրանց սցինտիլյացիոն հատկությունների նպատակային բարելավմանն ուղղված աճող պահանջների պայմաններում, իսկ ուժեղ դաշտերում կիրառման դեպքում՝ նաև ճառագայթային կայունության բարձրացումը հանդիսանում է արդիական խնդիր: Արդյունավետ մոտեցումներից է ոչ իզոլավենտ խառնուրդներով (Ca^{2+} , Mg^{2+} , Li^+) համալեգիրումը, որը թույլ է տալիս փոխել ակտիվատորի վալենտային վիճակը և բյուրեղի արատային կառուցվածքը: Մասնավորապես, երկվալենտ իոնները (Ca^{2+} , Mg^{2+}) փոխարինում են ցանցի հանգույցները և Ce^{3+} իոններով լեգիրված նոնաքարերում հանգեցնում է Ce^{4+} վիճակների կայունացման լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմի շնորհիվ, որը նպաստում է սցինտիլյացիայի ժամանակային պարամետրերի բարելավման: Միավալենտ իոնների (Li^+) ներմուծման և լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմները, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունը օպտիկական և սցինտիլյացիոն հատկությունների վրա ունեն բարդ վարքագիծ և կապված են բազմաթիվ գործոններից: Կախված մատրիցայի կատիոնների կազմից Li^+ իոնները կարող են փոխարինել ցանցի հանգույցները կամ տեղակայվել միջհանգուցային տարածքում: Կախված այս մեխանիզմից լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմը կլինի տարբեր և կարող է բերել կամ թթվածնային վականսիաների քանակի նվազեցման, կամ հակառակը՝ մեծացնել վականսիաների կոնցենտրացիան: Այսպիսով՝ իոնների ներմուծման մեխանիզմը փոխվում է մի նոնաքարից մյուսին անցնելուց և պահանջում է հետազոտություն յուրաքանչյուր դեպքում: Այս համատեքստում Գոռ Խառատյանի ատենախոսությունում բերված է Բրիջմենի մեթոդով աճեցված, Ce^{3+} և Pr^{3+} ակտիվատորներով, ինչպես նաև Ca^{2+} , Mg^{2+} , Li^+ իոնային խառնուրդներով համալեգիրված GSAG, YAG և TmAG նոնաքարերի ուսումնասիրությունը: Աշխատանքում ստացված արդյունքները, մասնավորապես, GSAG:Ce նոնաքարերի սցինտիլյացիոն ժամանակային պարամետրերի բարելավումը Ca^{2+} և Mg^{2+} համալեգիրման

դեպքում և YAG:Pr ու GSAG:Pr բյուրեղների ճառագայթային կայունության կարգային բարելավումը Li^+ իոնների համալեգիրման դեպքում, կարող են ընդլայնել հնարավորությունը դրանց կիրառության, մասնավորապես, բարձր էներգիաների ֆիզիկայում, իսկ իոնների մատրիցայում տեղակայման մեխանիզմի ուսումնասիրությունը ավելի լայն հասկանալ նրանց վարքը կախված մատրիցայի տարբեր պարամետրերից: Այսպիսով՝ աշխատանքի արդիականությունը կասկած չի հարուցում:

Ատենախոսությունը, որի ծավալը 100 էջ է, բաղկացած է ներածությունից, չորս գլխից, եզրակացությունից և գրականության ցանկից: Ատենախոսության հիմնական արդյունքները տպագրվել են երեք գիտական աշխատանքներում և ներկայացվել միջազգային գիտաժողովներում:

Ներածությունում հիմնավորված է աշխատանքի արդիականությունը, սահմանված է նպատակը, շարադրված են գիտական նորույթն ու կիրառական նշանակությունը, թվարկված են պաշտպանության ենթակա հիմնական դրույթները, ներկայացված են աշխատության կառուցվածքը և թեմայով հրատարակված աշխատանքների ցանկը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը նվիրված է թեմային առնչվող խնդիրների և հարցերի համապարփակ քննարկմանը. ներկայացված է գրականության համակարգված ակնարկ: Այն ներառում է սցինտիլյացիոն նյութերի զարգացման հիմնական փուլերը և արդի կիրառությունները Ce^{3+} -ով ակտիվացված նոնաքարերի սցինտիլյացիոն մեխանիզմի նկարագրությունը և դրա բարելավման ուղիները, նոնաքարի հիմքով սցինտիլյացիոն նյութերի առավելությունները, ճառագայթային կայունության խնդիրները, աճեցման մեթոդները, ինչպես նաև աշխատանքի շրջանակում առաջադրված գիտական խնդիրները:

Ատենախոսության երկրորդ գլուխը նվիրված է ոչ իզովալենտ Ca^{2+} , Mg^{2+} և Li^+ խառնուրդային իոններով համալեգիրված GSAG:Ce միաբյուրեղների հետազոտությանը: Գլխում ներկայացված են միաբյուրեղների ստացման եղանակը և օգտագործված նյութերը: Չլեգիրված GSAG բյուրեղների համար օգտագործվել է հալույթի երեք կազմ. հետազոտությունը ցույց է տվել, որ ստեխիոմետրիկ ($Gd_3Sc_2Al_3O_{12}$) հալույթից ստացված բյուրեղներում Gd-ի կոնցենտրացիան հաստատուն է բյուրեղի երկայնքով, իսկ Sc-ի և Al-ի փոփոխությունն աննշան է, ինչը լիովին բավարարում է առաջադրված խնդիրների լուծման համար: Տվյալ հալույթի կազմով աճեցվել են 17 միաբյուրեղներ՝ Ca^{2+} , Mg^{2+} և Li^+ խառնուրդային իոնների տարբեր համադրություններով և կոնցենտրացիոն լայն միջակայքով: Կատարվել է ստացված բյուրեղների կլանման սպեկտրների, լուսաելքի, սցինտիլյացիայի ժամանակային պարամետրերի և հետլուսարձակման մակարդակի վրա ոչ իզովալենտ իոնների ազդեցության վերլուծություն: Միաբյուրեղների օպտիմալ կազմի դեպքում ստացվել է ժամանակային պարամետրերի եռակի բարելավում և հետլուսարձակման ռեկորդային 20-անգամյա նվազում՝ չլեգիրված սկզբնական բյուրեղի համեմատությամբ:

Ատենախոսության երրորդ գլուխում ներկայացված են ոչ իզովալենտ Ca^{2+} և Li^+ իոններով համալեգիրված YAG:Pr և GSAG:Pr միաբյուրեղների հետազոտությունների արդյունքները: Վերլուծվել է խառնուրդային իոնների ազդեցությունը γ -ճառագայթված բյուրեղների ճառագայթային կայունության վրա և բյուրեղացանց ներմուծման մեխանիզմները: Ցույց է տրվել, որ երկվալենտ Ca^{2+} -իոնների և բարձր կոնցենտրացիաներով (> 100 ppm) միավալենտ Li^+ -իոնների ներմուծումը YAG:Pr և GSAG:Pr նոնաքարեր հանգեցնում է կլանման գործակցի և ինդուկցված կլանման գործակցի աճի, ինչը պայմանավորված է տվյալ իոնների տեղակայմամբ հանգույցներում և թթվածնային վականսիաների կոնցենտրացիայի աճով լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմի արդյունքում:

Ի տարբերություն սրա՝ Li^+ -իոնները փոքր կոնցենտրացիաների դեպքում (< 50 ppm) զբաղեցնում են միջհանգուցային տարածքները, փոքրացնելով թթվածնային վականսիաների կոնցենտրացիան և հանգեցնելով ինդուկցված կլանման գործակցի ցածր արժեքների՝ 11-20 մ⁻¹ և զրայական՝ համապատասխանաբար YAG:Pr,Li GSAG:Pr,Li բյուրեղների համար:

Ատենախոսության չորրորդ գլխում ներկայացված են ոչ իզովալենտ Ca^{2+} և Li^+ իոններով համալեգիրված TmAG և TmAG:Ce միա- և բազմաբյուրեղների հետազոտությունների արդյունքները: Ստացված բազմաբյուրեղների տարրական բջջի a_0 պարամետրի հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Li^+ իոնների կոնցենտրացիայի աճը հանգեցնում է a_0 պարամետրի մեծացմանը: Դա, համադրելով տեսական հաշվարկների հետ, փաստում է, որ այս բյուրեղներում Li^+ իոնները տեղակայվում են Al^{3+} իոնների հանգույցներում: Միաժամանակ նկատվում է տեսական և փորձնական արդյունքների զգալի տարբերություն Li^+ -ի մեծ կոնցենտրացիաների (>100 ppm) դեպքում, ինչը պայմանավորված է տվյալ մատրիցայում այս իոնների սահմանափակ լուծելիությամբ: Ca^{2+} և Li^+ իոններով համալեգիրված TmAG:Ce միաբյուրեղների կլանման և ինդուկցված կլանման գործակիցների հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ երկվալենտ իոնների ներմուծումը, ինչպես և մյուս նոնաբարերում, հանգեցնում է Ce^{4+} վիճակների առաջացմանը՝ լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմի շնորհիվ: Միևնույն ժամանակ, Ca^{2+} և Li^+ -ի ներմուծումը, չնայած հանգույցներում տեղակայմանը, չի առաջացնում Ce^{4+} վիճակներ, և լիցքի փոխհատուցման մեխանիզմն ընթանում է թթվածնային վականսիաների կոնցենտրացիայի աճով:

Եզրակացության մեջ ամփոփված են աշխատանքում ստացված հիմնական արդյունքները:

Ատենախոսությունն ամբողջությամբ թողնում է դրական տպավորություն և արժեքավոր է, սակայն զերծ չէ նաև որոշ թերություններից.

1. GSAG բյուրեղների համար կատարված ռադիոլումինիսցենցիոն սպեկտրների չափումները փաստում են չլեգիրված բյուրեղներում մնացորդային խառնուրդների առկայության մասին: Ցանկալի կլիներ հեղինակի կողմից հստակեցում այն մասին, թե ինչպե՞ս է գնահատվել այդ մնացորդային խառնուրդների ազդեցությունը բյուրեղների ֆիզիկական և օպտիկական հատկությունների վրա:
2. Աշխատանքում հանգամանորեն ներկայացված է ոչ իզովալենտ խառնուրդների ֆունկցիոնալ դերը նոնաբարերում: Սակայն, հեղինակի կողմից բավարար չափով շեշտադրված և հիմնավորված չեն այդ խառնուրդների ընտրության չափանիշներն ու դրանց առանձնահատկությունները:
3. Ատենախոսությունում առկա է չափման միավորների որոշակի անհամապատասխանություն. ակտիվատորների կոնցենտրացիաները ներկայացված են ատոմային տոկոսներով, իսկ խառնուրդներինը՝ ppm-ով: Աշխատանքի ընկալման տեսանկյունից ցանկալի կլիներ դրանք բերել մեկ միասնական համակարգի կամ ներկայացնել համարժեք փոխարկված մեծությունները:
4. Ատենախոսական աշխատանքում տեղ են գտել նաև որոշակի տպագրական վրիպակներ և խմբագրական բացթողումներ: Մասնավորապես՝ խառնուրդների կոնցենտրացիաները նշելիս, տասնորդական ու հարյուրերորդական մասերը տարանջատելու համար հիմնականում օգտագործվել է կետ (նշանը), սակայն որոշ դեպքերում հանդիպում է ստորակետի կիրառում (օրինակ՝ էջ 18-ում): Ինչպես նաև նկատվում են աղյուսակների ձևաչափի և կառուցվածքի խախտումներ (տես՝ Աղյուսակ 2.2) և այլն:

Նշված դիտողությունները սկզբունքորեն չեն վերաբերում պաշտպանությանը ներկայացված հիմնական դրույթներին և աշխատանքի հիմնական արդյունքներին, ուստի չեն նսեմացնում աշխատանքի արժեքն ու դրա վերաբերյալ դրական կարծիքը:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերը շարադրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ Գոռ Յուլակի Խառատյանի «Ոչ իզովալենտ խառնուրդների ֆունկցիոնալ դերը նոնաքարի կառուցվածքով սցինտիլյատորներում» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունն ավարտուն աշխատանք է և կատարված է պատշաճ գիտական մակարդակով: Հետազոտությունների ընթացքում ստացված արդյունքների հավաստիությունը որևէ կասկած չի հարուցում: Ատենախոսության հիմնական դրույթները հրապարակվել են հեղինակի երեք գիտական աշխատանքներում: Սեղմագիրն ամբողջովին համապատասխանում է ատենախոսությանը և արտացոլում է դրա հիմնական դրույթները: Աշխատանքում նկատված առանձին թերություններն ու վրիպակները չեն կրում սկզբունքային բնույթ և ամենևին չեն նսեմացնում աշխատանքի գիտական արժեքը: Իր ծավալով և գիտական մակարդակով այն լիովին համապատասխանում է ՀՀ ԿԳՄՍՆ Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի կողմից թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է Ա.04.05 «Օպտիկա» մասնագիտությամբ ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Կարծիքը կազմված է ՀՀ ԳԱԱ ՌՖԷԻ 2026թ. մայիսի 21-ին կայացած սեմինարի ընթացքում ատենախոսության վերաբերյալ քննարկման արդյունքների հիման վրա:

Սեմինարին ներկա էին ֆ.մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյանը, ֆ.մ.գ.դ. Ժ.Գևորգյանը, ֆ.մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյանը, ֆ.մ.գ.թ. Տ.Զաքարյանը, ֆ.մ.գ.թ. Է.Ասմարյանը, ֆ.մ.գ.թ. Ա.Մակարյանը, ֆ.մ.գ.թ. Ա.Ներսեսյանը, ֆ.մ.գ.թ. Ա.Մուսայեյանը, Ժ.Թորիկյանը, Ռ.Մելիքյանը, Լ.Մադոյանը, Կ. Միրզոյանը:

Ելույթ ունեցան ֆ.մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյանը, ֆ.մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյանը, ֆ.մ.գ.թ. Տ.Զաքարյանը, ֆ.մ.գ.թ. Ա.Մակարյանը:

Կարծիքը կազմեց՝
ՌՖԷԻ Կիսահաղորդչային նանոէլեկտրոնիկայի
լաբորատորիայի վարիչ, ֆ.մ.գ.դ.

 Ա. Պետրոսյան

Ա. Պետրոսյանի ստորագրությունը հաստատում եմ՝
ՀՀ ԳԱԱ ՌՖԷԻ գիտքարտուղար, ֆ.մ.գ.թ.

 Ա. Ներսեսյան

